

Ivan Sergejevič Šmeljov

SLUNCE
MRTVÝCH

PROSTOR

Edice Pozdní sběr přináší v nových, nebo revidovaných překladech díla cizojazyčných autorů, se kterými se český čtenář mohl setkat v průběhu dvacátého století. Díla, dnes možná zapomenutá anebo zapadlá, která však na vinici času dozrála a prokázala svou trvalou hodnotu.

Ivan Sergejevič Šmeljov
Slunce mrtvých

PROSTOR

M. T.
1913
J. Bellamy

Ivan Sergejevič Šmeljov

SLUNCE MRTVÝCH

PROSTOR | PRAHA | 2017

Originally published under the title
СОЛНЦЕ МЕРТВЫХ

Copyright © Ivan Shmelev and the descendants, 2017
All rights reserved

Czech edition © PROSTOR, 2017
Translation © Jakub Šedivý, 2017
Afterword © Jakub Šedivý, 2017

ISBN 9788072603541

Knihu finančně podpořilo
Ministerstvo kultury České republiky

a Nadace Český literární fond

Jitro

Za hliněnou zdi slyším v úzkostném spánku těžkopádné kroky a praskot trnitého chrastí...

To se zase o můj plot opírá Tamarka, krasavice simentálská, bílá s rezavými skvrnami – opora rodiny, která žije na vršku nade mnou. Každý den dává tři láhve mléka – napěněného a teplého, vonícího živou krávou! Když mléko přichází do varu, začínají se na něm objevovat zlaté krůpěje tuku a vzniká škraloupek...

Nač myslet na takové hlouposti – to jsou mi nápady!

Tak tedy, nové jitro...

Ano, zdálo se mi... měl jsem zvláštní sen, ve skutečnosti se takové věci nestávají.

Všechny tyhle měsíce se mi zdají nádherné sny. Kde se vzaly? Moje bytí je tak ubohé... Paláce, zahrady... Tisíce komnat, komnat ne – zdálo se mi o přepychovém sálu z pohádek *Tisíce a jedné noci*, kde lustry vydávaly blankytné světlo – světlo nadpozemské –, sálu se stříbrnými stoly, na kterých byly hory květin – nadpozemských. Procházím jednotlivými sály – hledám...

Nevím, koho tak trýznivě hledám. Zmítán steskem a neklidem vyhlížím z ohromných oken: za nimi jsou sady s palouky, se zelenajícími se údolíčky – jako na starých obrazech. Jako kdyby tam svítilo slunce, ale není to naše slunce... – je to nějaká bledá záře pod vodou. A všude kolem kvetou stromy, nadpozemské: vysoké, převysoké šeríky s bledými zvonečky květů, povadlé růže... Vidím podivné lidi. Tváře mají zmrtvělé, procházejí se sály ve vybledlých šatech – jako kdyby vystoupili z ikon – a dívají se společně se mnou z oken. Cosi mi říkají – cítím to s mučivou bolestí: prošli si prý něčím strašlivým, cosi s nimi provedli, a oni se ocitli – mimo život. Už jsou tu cizí... A mě v těchto nesmírně přepychových sálech prostoupí nesnesitelný žal...

Měl jsem radost, když jsem se probudil.

Ovšemže je to ona – Tamarka. Když mléko přichází do varu... Netřeba myslet na mléko. Chléb vezdejší? Mouky máme na několik dní... Je dobře poschovávána ve skulinách – nechat ji někde na očích je dnes nebezpečné: přijdou v noci... Na zahrádce máme rajská jablíčka – jsou sice ještě zelená, ale brzy zčervenají... asi deset kukuřic... a dýně už nasazuje plody... Dost, netřeba na to myslet!...

Jak se mi nechce vstávat! Jsem jako zpřelámaný, musím však v roklích odsekávat tyhle „kuťuki“, masivní dubové výmladky. Pořád to samé!...

Cože, Tamarka je u plotu!... Funění, praskání větviček... okusuje mandloň! A teď půjde k vratům

a opře se o branku. Snad jsem k ní přidělal kůl... Minulý týden ji vyrazila i s kůlem, vyhodila ji z pantů, když všichni spali, a sežrala půlku zeleninové zahrádky. Samosebou má hlad... Verba na vršku nemá seno, tráva dávno uschla na troud – zůstal jen okousaný habr a kamení. Tamarka se musí toulat do pozdní noci a prohledávat hluboké rokly a neprostopupné mlázi. A tak se toulá a toulá...

Jenže stejně musím vstát. Co je dnes za den? Měsíc vím – srpen. Ale den... Dny jsou teď k ničemu, ani kalendář není potřeba. Doživotně odsouzenému je všechno jedno! Včera bylo slyšet vyzvánění zvonů z městečka... Utrhl jsem si jablko, zelený kalvil, a vzpomněl jsem si: svátek Proměnění Páně! Stál jsem s jablkem v rokli... přinesl jsem ho a tiše položil na verandu. Proměnění Páně... Kalvil leží na verandě. Teď od něho můžu odpočítávat dny, týdny...

Je třeba začít den, vyhýbat se myšlenkám. Je třeba být zavalený malichernostmi dne, aby si člověk mohl bezstarostně pomyslet: zase jeden zabitý den!

Jako trestanec odsouzený na doživotí si unaveně oblékám tyhle hadry – svoje hezké staré šaty rozedrané v houštinách. Každý den musím chodit po roklích, se sekyrou se drápat do srázů: připravovat otop na zimu. Proč – nevím. Abych zabil čas. Kdysi jsem snil o tom, že se stanu Robinsonem – a teď jsem se jím stal. Jsem na tom hůř než Robinson. Ten měl budoucnost, naději, že se na horizontu znenadání objeví bod! My na horizontu neuvidíme žádný bod,

nikdy. A přesto musím chodit pro otop. Za dlouhé zimní noci budeme sedět u kamínek a dívat se do ohně. Z ohně vyvstávají vidění... Minulost vzplane a pohasne... Během těchhle týdnů zde vyrostla celá hromada chrastí a vysychá. Je ho potřeba ještě víc. V zimě se bude skvěle štípat! Jen bude od sekery odskakovat! Práce je na celé dny. Je třeba využít počasí. Teď je hezky, teplo – můžu chodit bos nebo v dřevácích, ale jakmile od Čatyr-Dagu zaduje vítr a začnou deště... Pak se bude špatně chodit po roklích.

Oblékám si hadry... Vetešník se nad nimi ušklibne a nacpe je do pytle. Čemu tak tihle vetešníci rozumějí! Ti i do živé duše zaseknou háček a potom ji smění za pár šupů. Z lidských kostí navaří klíž do zásoby, z krve uvaří „kostky“ do vývaru... Teď mají vetešníci, ti obnovitelé života, pré! Jezdí po něm železnými háky!

Moje rozervané šaty... Poslední roky života, poslední dny – ulpěl na nich poslední něžný pohled... Vetešníci je nedostanou. Rozloží se na slunci, zpráchnivějí na dešti a ve větru, v trnitých křoviskách roklí, v ptačích hnízdech....

Musím otevřít okenice. No tak, jaké je jitro?....

Jaké asi tak může být jitro začátkem srpna na Krymu, u moře?! Samozřejmě že slunečné. Tak nádherné a plné oslepující sluneční záře, že dívat se na moře až bolí: bodá a pálí v očích.

Jen co člověk otevře dveře dokořán, vytryskne

do přimhouřených očí, do zmačkané, povadlé tváře sluncem prostoupený noční chládek horských lesů, horských údolí, plný zvláštní krymské trpkosti nahromaděné v lesních skulinách a sváté z luk od Jalty. To jsou poslední závany nočního větru: brzy začne foukat od moře.

Buď pozdraveno, milé jitro!

V rokli se svahy mírnými jako žlab, tam, kde se nachází vinice, je ještě stín, chlad a pošmourno; protější jílovitý svah je však už růžově červený jako chladná měď a vrcholky mladých hrušní pod vinným hradem jsou zalité rudou září. A jak jsou ty mladice krásné! Vystrojily se, zezlátly, navěsily na sebe těžké korále hrušek Marie Louise.

Úzkostlivě si je prohlížím... Jsou všechny! Další noc tu zdárně přečkaly! To není chamtivost: to dozrává náš chléb, chléb vezdejší.

Buďte pozdraveny i vy, hory!

K moři se sklání malá hora Kastel, pevnost nad vinicemi, proslavenými široko daleko. Roste tam jak nazlátlé salernské víno – průzračná krev hory –, tak plné bordó vonící safiánem, sušenými švestkami a krymským sluncem! – tmavě rudá krev. Kastel chrání své vinice před krutým mrazem, za nocí je zahřívá. S růžovou čapkou je nyní vespod tmavá, celá porostlá lesy.

Vpravo se tyčí svíslá hradba, holá Kuš-Kaja, jakási vývěska hor. Ráno je růžová, k večeru modrá. Všechno do sebe nasává, všechno vidí. Kreslí po ní

neznámá ruka... Je tak daleko, a přece se zdá blízko. Stačí natáhnout ruku, a dotkneš se jí: jen musíš přeskočit, co je pod ní: údolí, pahorky a všechno v sadech, vinicích, lesích a roklích. Na cestě, kterou není vidět, se v nich zdvihá prach: do Jalty uhání automobil.

Ještě víc vpravo je huňatá čepice lesnatého Babuganu. Každé ráno se zlatě leskne; obvykle je však temně černý. Když za ním žhne a chvěje se slunce, jsou na něm vidět štětiny sosnového lesa. Přichází odtud déšť. A zapadá tam slunce.

Kdoví proč se mi zdá, že z temně černého Babuganu se snáší noc...

Nač myslet na noc, na klamavé sny, ve kterých je vše nadpozemské. V noci se vrátí. A ráno se zase rozplynou: objeví se holá pravda – pod nohama. Vítej ráno s modlitbou! Odhaluje dálky...

Nač se dívat do dálek: dálky jsou stejně zrádné jako sny. Je v nich příslib, nikdy nesplněný. Je v nich spousta modré, zelené a zlaté. Pohádek není třeba. Pravda je tady, leží pod nohama.

Vím, že na vinicích pod Kastelí se neurodí hrozny, že v bílých domcích je prázdnost a že po lesnatých pahorcích jsou rozmetány lidské životy... Vím, že země je nasáklá krví a víno bude trpké a neposkytne radostné zapomnění. Děsivé věci vepsala do své zdálky viditelné šedé stěny hora Kuš-Kaja. Přijde čas, kdy to bude přečteno...

Už se nedívám do dálek.

Dívám se přes svou rokli. Tam jsou mé mladé mandloně a za nimi volné prostranství.

Kamenitý kousek země, který se ještě nedávno chystal k životu, je teď mrtvý. Černé jsou úponky révy: poničily je krávy. Zimní lijáky si ve vinohradu hloubí cesty, prohlubují jeho vrásky. Trčí tu už uschlý nevěstin závoj: jen co zavane severák, rozletí se do všech stran. Stará tatarská hrušeň, dutá a ohnutá, celé roky kvete a usychá, celé roky kolem sebe rozhazuje medově žluté hrušky „baňatky“ a pořád čeká na vystřídání. To však nepřichází. A ona tvrdošijně čeká a čeká, nalévá se mízou, kvete a usychá. Skrývají se v ní jestřábi. A rády se na ní za bouřky houpají vrány.

A tamto bílé před námi je hotový mrzák. Kdysi to bývala Jasná hůrka, letní vilka jekatěrinoslavské učitelky. Stojí – a naklání se. Dávno ji vyloupili zloději, rozbili okna, a ona oslepla. Omítka opadává, vystupují její žebra. Ještě pořád ve větru vlají hadříky, které tam kdysi dávno pověsili, aby uschly – plandají na hřebících u kuchyně. Kde je konec starostlivé hospodyňky? Kde asi? U verandy bez oken se rozrostla škumpa.

Letní vilka je prázdná, bez hospodáře, zabral ji páv.

Drůbež

Páv... Tulák páv, teď o něj nikdo nestojí. Přespává na zábradlí balkonu: tam na něj nemůžou psi.

Kdysi byl můj. Teď nepatří nikomu, stejně jako tahle letní vilka. Jsou psi, kteří nikomu nepatří, a jsou i lidé, kteří nikomu nepatří. S pávem je to podobné, ani on nikomu nepatří.

Nemůžu se o něj, tenhle skvost, starat. Pochopil to a zabydlel se na volném prostranství. Jsme sousedé. Nějak dokáže žít. Přežil zimu, dokonce mu narostl nový ocas, třebaže ne takový, jaký měl předtím. Občas za mnou chodívá. Stoupne si pod cedr, kde býval zvyklý v parnu dřímat, pokukuje po mně, čeká a ptá se:

„Nedáš?“

„Nedám. Podívej, nic nemám, Pavko.“

Pohne hlavičkou s korunkou, někdy roztáhne ocas:

„Nedáš?!“

Postojí a odejde. Někdy se vznese a usedne na vrata, zavrtí se a zatančí:

„Podívej se, jak jsem krásný! Nedáš...“

A slétne na prázdnou cestu, blýskne zlatozeleným ocasem. Tu a tam zakřičí, zavolá do roklí – možná mu odpoví pávice! Za chvíli se už zase toulá kolem své opuštěné vilky. Nebo se vydá za vršek k Tichému přístavu, k Pribytkovým: třeba mu jejich děti něco dají. Pravděpodobně ale ne: i jim se vede zle.

Nebo zajde k Verbovi na vršek: tam mu občas děcka něco dají výměnou za pera. Anebo ještě výš, na samotný vrchol ke starému doktorovi. Tam se jim ovšem vede úplně zle.

Nedávno žil v blahobytu, spal na střeše a dny trávil pod cedrem. Chystali jsme se, že mu najdeme partnerku.

Dívat se na něj je pro mě bolestivé.

„... É-ou-áááá!“ křičí páv a v jeho hlase zaznívá opuštěnost.

Nařiká? Trápí se steskem?

Vzbudilo ho ráno. A nastává pro něj den – pracovní. Vstal, roztáhl stříbřitá křídla se světležlutým, do růžova zbarveným okrajem, vzpřímil svou pyšnou hlavičku a rozhlíží se jako černooká carevna. Dívá se na starou hrušeň a vzpomene si, že „baňatky“ už obrali. Jen si křič! Křič, že i tebe okradli! Září ve slunci fialovou modří, hloubavě se prochází po balkonu, rejdí hedvábným ocasem – přivyká ránu... A jako blesk slétává do vinohradu.

„Kšá... nešťastníče!...“

Teď se neostýchá křičet: táhne za sebou ocas, který se mezi vinnou révou vine jako had, a oklovává dozrávající hrozny. Včera jich bylo hodně oklovanych. Co se dá dělat! Všichni chtějí jíst, slunce však všechno dávno spálilo. Krasavec s královskou chůzí se mění v drzého zloděje. Nepokrytě mě okrádá, připravuje mě o chleba: vždyť vinohrad živí i mě! Házím po něm kameny, všemu rozumí, jako

zeleno-modrý blesk rychle mizí mezi vinnou révou, vine se jako had po růžovém náspu a mizí za svou vilkou. Křičí opuštěně:

„... É-ou-áááá!“

Teď je na tom špatně i on. Žaludy se letos neurodily; ani na šípkovém keři nic nebude a ostružiní je uschlé. Klove a klove páv do suché země, vyklovává divoký česnek – je silně cítit česnekovou vůní.

V létě chodil do kotliny, kde Řekové zaseli pšenici. Na pšenici, kterou hlídali, chodila také krůta s mláďaty. Pšenice je dnes bohatství! Řekové v kotlině dokonce nocovali, seděli u ohně, zaposlouchávali se do noci. Pšenice má hodně nepřátel, když vypukne hlad.

Moji ubozí ptáci! Hubnou, ztrácejí se před očima, ale... spojují nás s minulostí. Podělíme se s nimi o poslední zrníčko.

Slunce už stojí vysoko – je čas vypustit slepičí rodinu. Nešťastná krůta! Neměla partnera, tvrdošíjně však seděla na vejcích a vůbec nežrala. A dosáhla svého: vaseděla šest slepiček. Pečovala o cizí potomstvo. Naučila je hledět jedním okem na nebe, důstojně zvedat za chůze nožky, a dokonce přelétávat roklí. Darovala nám radostnou starost, která ubíjí čas.

A tak za rozbřesku, hned jak pobledlo nebe, vypouštím disciplinovanou krůtu.

„No tak běžte!“

Dlouho stojí, poulí na mě chvíli jedno a hned zas

druhé oko: musíš mě nakrmit! A její něžné slepičky, bělounké jedna jako druhá, vzlétají na mé ruce, zachycují se za moje rozervané šaty, umíněně prosí očima, snaží se mě klovnout do rtů. Načechraná kuřátka den ode dne chřadnou, začínají být lehounká jako jejich peří. Proč jsem je přivolával k životu!? Abych oklamal jeho prázdnotu, naplnil jej ptačími hlásky?

„Odpusťte mi, drobečci. No tak, krůto... odved' je tam!“

Ví, co má dělat. Sama našla „pšeničnou“ kotlinu a chápe, že ji Řekové vyhánějí. Krade se za úsvitu habrovím a doubím, vede svá kuřátka za potravou až k samotnému okraji kotliny, kde je pšenice keřům blíž. Rychle v ní se svým houfem zmizí, zavede je až doprostřed – a začínají hodovat. Svým silným zobákem láme klasy a vylupuje zrna. Zůstane tam celý den, přestože ji trápí žízeň, a když se setmí, odvádí kuřata domů. Pít! Pít! Vody mám dost. Píjí velice dlouho, jako by tu vodu čerpaly z veliké hloubky, a pak je musím posadit na jejich místo: už nevnímají.

Trochu mě trápí svědomí, ale netroufnu si krůtě v cestě za potravou bránit. My dva za tenhle život nemůžeme! „Krad', krůto!“

Páv tu cestu objevil také. Jenže z pšenice mu trčí ocas a Řekové ho chytanou. Křičí, honí zloděje a přicházejí k mým vratům:

„Sakra, proč je pouštíš?! Hned ty slepičky zabij!“

Jejich vyzábělé tváře se skobovitým nosem jsou rozezlené a lačné zuby jsou bílé tak, až z nich jde hrůza. Mohou i zabít. Dnes je všechno možné. „Zabij je! Okamžitě je zařízni, ty prokleté zloděje!...“

Je to trýznivá chvíle. Nejsem schopen je zabít, Řeky však ospravedlňuje hlad. Držet drůbež v takové době!

„Nebudu je, přátelé, pouštět... Vždyť je to jen pár zrníček...“

„Sel jsi je snad ty!?... Já si vyrval z hrdla poslední zrna! Srazíme ti hlavu! Všichni chcípeme!“

Ještě dlouho křičí, holemi buší do vrat – vypadá to, že každou chvíli vpadnou dovnitř. Křičí divoce, nesrozumitelně, žíly jim vystupují na zpocených šíjích, vyvalují zářivá bělma a šíří kolem sebe zápach česneku:

„Zabij slepičky! A žádný soudy... sami budeme soudit!...“

V jejich výkřicích slyším řev živočichů, řev prastarého jeskynního života, který se kdysi v těchhle horách ozýval a teď se ozval znovu. Bojí se. Den ode dne je to příšernější – hrst pšenice má teď větší cenu než člověk.

Dávno Řekové sklidili pšenici. V balících a pytlich ji odnášeli do města. Odešli, a pšeničná kotlina se probudila k životu. Popelilo se v ní teď tisíce holubů – skrývali se kdesi před lidmi, vyhledávali vysypaná zrna; celé dny tu pobíhaly děti, vybíraly ztracené klasy. I páv a krůta se slepičkami se tu

nakrmili. Teď je vyháněly děti. Nezůstalo ani zrníčko – a kotlina ztichla.

Pustina

A co Tamarka?...

Okousala už mandloně, rozžvýkala přes plot přecházející větvičky. Visí jako věchýtky z lýčí. Teď zkázu dokončí slunce.

Rachotí vrata. To Tamarka rohy vylamuje branku.

„Kampááák?!“

Zahlédnu ostrý roh: přece jen ho prostrčila skulinou ve vrátkách, dere se do zahrady. Láká ji šťavnatá zelená kukuřice. Skulina je čím dál širší, čouhá z ní růžový šagrén vlhkého nosu, lačně frká, vypouští slinu...

„Zpááátky!!!...“

Odtahuje pysky, odvrací tlamu. Nehybně stojí za brankou. Kam má ještě jít?! Všude je pustina.

Tady je ta naše žalostná... zahrádka! A kolik zběsilého úsilí mě stála tahle sypká břidlice! Tisíce balvanů jsem odstranil, z roklí jsem v pytlích nosil zem, nohy jsem si rozbil o kameny, jak jsem se drápal po stráních...

A k čemu to celé bylo!? Zahání to myšlenky.